



You are accessing the Digital Archive of the Catalan Review Journal.

By accessing and/or using this Digital Archive, you accept and agree to abide by the Terms and Conditions of Use available at http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review is the premier international scholarly journal devoted to all aspects of Catalan culture. By Catalan culture is understood all manifestations of intellectual and artistic life produced in the Catalan language or in the geographical areas where Catalan is spoken. Catalan Review has been in publication since 1986.

Esteu accedint a l'Arxiu Digital del Catalan Review

A l' accedir i / o utilitzar aquest Arxiu Digital, vostè accepta i es compromet a complir els termes i condicions d'ús disponibles a http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review és la primera revista internacional dedicada a tots els aspectes de la cultura catalana. Per la cultura catalana s'entén totes les manifestacions de la vida intel·lectual i artística produïda en llengua catalana o en les zones geogràfiques on es parla català. Catalan Review es publica des de 1986.

La conservació de les vocals posttòniques internes en català, occità i castellà: una nova explicació

Emili Casanova

Catalan Review, Vol. XIII, number 1-2, (1999) p. 73-106

LA CONSERVACIÓ DE LES VOCALS POSTTÒNIQUES INTERNES EN CATALÀ, OCCITÀ I CASTELLÀ: UNA NOVA EXPLICACIÓ

EMILI CASANOVA

L'objectiu del present treball, en honor de l'home que, juntament amb Coromines, més ens ha ensenyat la gramàtica històrica del català, és estudiar el comportament de les vocals posttòniques en català,¹ occità i castellà a la llum de l'evolució romànica, omplir un buit de les nostres gramàtiques històriques i plantejar una nova explicació més coherent i ampla que les que coneixem.

1. LA SITUACIÓ DEL LLATÍ VULGAR

La pèrdua de la quantitat vocàlica i el naixement fonològic de l'accent d'intensitat provocà en llatí vulgar diversos canvis decisius en l'evolució de la llengua i en la posterior creació de les llengües romàniques. Entre altres:

- un desplaçament accentual, tipus ÍNTEGRU>INTÉGRU; FILIÓLU>FILIÓLU;
- la fixació d'un accent tònic de forta intensitat, que reforçà i realçà la síl·laba accentuada;
- la reducció de l'oposició en posició àtona de les obertes i tancades;
- la debilitat i poca intensitat de les vocals àtones i les síl·labes que formen l'entorn de la tònica, sobretot les síl·labes que no porten càrrega semàntica o comunicativa ni accent secundari, com ja l'*Appendix Probi* criticava (Väänänen 78). En concret, per orde de debilitat, la més dèbil serà la síl·laba posttònica, després la pretònica, la final i la inicial.

Aquesta situació farà que des del primer moment tot el llatí vulgar:

- presente indistinció del timbre vocàlic de les vocals àtones, i per tant es produïssquen fenòmens esporàdics com assimilacions, dissimilacions, etc.: ILICINA>ALZINA; IMPLERE>OMPLIR;
- sofrísca la tendència a la síncope (Palmer 159), efecte de la intensitat de l'accent tònic, a perdre les vocals àtones, sobreres i poc perceptibles, sobretot quan els contextos consonàntics romànics

¹ La millor virtut de Gulsoy per als estudis de gramàtica històrica é assenyalada per Coromines: "Sempre temorenc en etimologia, massa inclinat a cercar dubtes i possibilitats concurrents o contradictòries" (*OnCat* VI.31).

resultants eren fàcilment compatibles entre ells: SOLIDU>SOL'DU>SOU; SPECULU>SPEC'LU>ESPILL.

Cauen, en especial, les posttòniques que tenen com a element immediat una M, N, D, T, R, L, K, P. També cauen les posttòniques en grups de tres consonants si la tercera consonant és una líquida o vibrant i la primera una geminada o una ST. Per exemple:

- Consonant posttònica + M: EREMU>ERM;
- Consonant + N: CUTINA>COTNA;
- Consonant + R: NUMERU>NOMBRE;
- Consonant + T/D: HOSPITE>HOSTE; TEPIDU>TIÈDE; FRIGDU, POSTU; FALTA, VOLTA;
- Consonant + P: COLAPU>COLP; POLYPU>POLP;
- Consonant + L: sufix -CULU (TEGULA>TEULA).²

Aquesta tendència, resultat del naixement del nou accent, va ser general a tota la Romània com es pot comprovar pels resultats romànics, i va afectar pràcticament a totes les paraules, incloses les formades amb sufixos àtons. De fet, en les llengües romàniques, excepte el romanés i l'italià, es pot postular que la síncope va ser una regla general, a pesar que en totes hi haja restes de la conservació de posttòniques, en diferent intensitat com veurem. En general s'ha explicat el manteniment pels següents factors: per cultisme, per evitar un grup de difícil resolució o per la lluita de possibilitats articulatòries i accentuals (Alonso 59).

Però la llengua seguia el seu curs: introduïa paraules noves (per exemple, del grec), creava nous derivats d'acord amb les necessitats comunicatives o expressives (per exemple, amb sufixos), o canviava de registre mots que fins aleshores havien viscut en la capa alta. Això ho protagonitzava sobretot l'Església. Aquests nous vocables també sofrien la tendència a la caiguda de les intertòniques, però passat el primer moment aquesta era ja frenada per altres factors lingüístics.

Per exemple, en romanés,³ sard i italià toscà, després de la primera tendència, ja no caigueren a causa de la pressió llatinitzant: SPATULA>SPATOLA. En la resta de zones de la Romània, depenent de diversos factors, la tendència a la pèrdua de les intertòniques seguia viva, però amb distinta força i sense una actuació uniforme. Així, el francès és la llengua que més generalitza el fenomen de síncope i més

² No cal olvidar que conviuen durant segles mots amb síncope i mots que la mantenen.

³ En romanés es tracta la síncope en VVAA (II, 30). En italià Tekavčić (I, 83), qui, a més, indica que en llatí conviuen la síncope i el manteniment.

primerencament i ràpida ja que allí deu ser anterior a la sonorització de les sordes (SEMITA>SENTE). El portugués va més lent que el castellà en la seua pèrdua (-ATICU>-ÁDEGO; CUBITU>CÓVADO).

La primera etapa de caiguda va durar entre el segle III i V. Aquesta segona sobre la nova capa de lèxic va durar entre el segle V i el X.

Les paraules que constaven de posttòniques són totes proparoquítones. Hi havia una tendència romànica a reduir-les a paroxítones, realçant la síl·laba accentuada i l'accent secundari, com a conseqüència de la debilitat de les intertòniques, en especial de les posttòniques. La majoria dels mots esdrúixols eren formacions derivades, i per tant fàcilment agrupables pels parlants per la terminació, siga pel sufix àton (-ULU, -IDU, -ICU), siga per terminacions freqüents que eren interpretats com a sufixos (-INU, -INE, -AGINE, procedent de l'acusatiu de -AGO-).

2. COMPORTAMENT DE LES LLENGÜES ROMÀNIQUES

2.1 Occità:

Ronjat (I, 205-69), després d'assenyalar que el català, l'occità i el francoprovençal formen una plaça intermèdia entre l'italià, espanyol i francès en el tractament de les posttòniques, afirma que en occità cauen les posttòniques, excepte en alguns casos, els quals són per a ell:

- Consonant + posttònica + R: CULCITRA>CULCERA;
- Consonant + posttònica + N: MARGINE>MARGE; LENDINE>LENDE;
- Refosa sobre els derivats: C, perquè ASETNET; VERMINE>VERME;
- En el grup -MIN- es manté la posttònica si la vocal final és A: FEMINA>FEMINA; LUMINE>LLUM;⁴
- Consonant + posttònica + L: CUMULARE>COMOLA; POPULU>PÒBOL;
- Mots savis en -OL<-ULE, -ULU, -OLU; amb el suport de CÒMOLA: DISCIPULU>DISCIPOL; COTULU>CODOL; TÍTOL;
- Analogia de verbs i altres mots: EXCORTICARE>ESCOURTEGAR (de MASTEGUE); PERSICU>PESSEGUE (de PERSEGUIÉ);
- Mots de doble tractament, popular, en un primer moment, i amb manteniment del sufix posteriorment: TEPIDU>TIEBDE, TEBE.

Ronjat acaba dient que cada mot té la seua història i que realment és difícil poder-ho sistematitzar per l'acció analògica de les famílies morfològiques.

⁴ El català prové en aquests casos de l'acusatiu neutre (NOMEN, LUMEN, SANGUE) i no de l'acusatiu refet (NOMINE), a diferència del castellà i de l'occità, com ens indiquen els resultats catalans i les vacil·lacions de gènere encara en l'actualitat (DECat V 952).

González (171-73) postula que totes les intertòniques cauen excepte la A i les vocals que són necessàries com a vocal de suport en un grup consonàntic. En concret, diu que es mantenen les posttòniques en

- els cultismes: PULVERA>POLVERA;
- un grup de sufixos que conserven la posttònica per influx culte, i per tant la final caurà. És tracta de -INE, -ENE (HOMINE, JUVENE), -OLU (APOSTOLU), -IDU, -EDU (CANDIDU>CANDE), -ILE (HABILE>ÀVOL).

A més, González esmenta el doble resultat del sufix -ICU: manteniment i pèrdua.

Per al *gascó*, Rohlfs (*Le gascon* 163-67), després d'indicar que tots els esdrúixols llatins han passat a paroxítons, diu que açò s'aconsegueix amb dos sistemes: pel general o caiguda de les vocals intertòniques, o excepcionalment pel manteniment de la posttònica i caiguda de la final. No intenta cap sistematització dels casos de conservació, però ens ofereix molts exemples de mots que conserven la posttònica, com HORRIDU>ORRI; EBULU>JÉU; FEMINA>HÈMI; STAMINE>ESTÀMEN; CARDINE>CARDI; FRAXINU>HÈRECHOU; PAMPINU>PÀMPOU; ARBORE>ARBOU; LEPORE>LÈBEN; PULPITU>POÙPE.

Rohlfs afegeix que aquest fenomen propi del *gascó* també ocorre en francès en alguns casos.⁵

2.2 Francès:

Seguint Nyrop (I, 264-72) direm que totes les posttòniques cauen ja des del llatí vulga (PAMPINU>PAMPRE) encara que en protofrancès es troben dobles com SALICE>SAUR/SAUSSE.

Si en algun mot hi ha vacil·lació en la caiguda creu que és perquè el mot no és completament popular. En aquest cas de manteniment, caurà abans si la vocal final és una A, i posteriorment si és una altra vocal.

Bourciez (37) indica que totes les posttòniques han desaparegut, però en èpoques distintes, les més ràpides, els mots que acabaven en -A (MANICA>MANCA). Afegeix que un bon nombre de proparoxítons introduïts tardanament han conservat la posttònica convertida en -E (EPISCOPU>EVEQUE; PRINCIPE>PRINCE; RANCIDU>RANCE) i en conseqüència ha perdut la final perquè la llengua fisiològicament és incapaç de pronunciar dues síl·labes àtones darrere d'una tònica.

De la Chaussée (I-III), l'any 1988, ha estudiat monogràficament una sèrie de mots que mantenen la posttònica. Els qualifica tots com de sèmicultismes, és a dir, mots que en el transcurs de l'evolució

⁵ L'occità no manté esdrúixoles; per tant la llengua trasllada l'accent a la penúltima síl·laba posteriorment a l'època d'actuació de les posttòniques (Ronjat I, 228).

fonètica han estat pertorbats per influències sàvies, o mots que s'han reintroduït o entrat posteriorment a la primera evolució.

Explicant ANGE<ANGELU (8), afirma que al segle VI havien desaparegut totes les posttòniques, excepte en els casos d'influència culta. En el cas d'ANGE per la influència del llatí de l'Església; en el cas d'APOSTOLU>APOSTOL (10) perquè es manté la posttònica pel sufix i per l'analogia de APOSTOLICU. COFFRE<COPHINU (14) l'explica per cultisme; en YMAGRE<IMAGINE (44) diu que només l'ús eclesiàstic, preocupat de mantenir l'isosil·labisme amb el llatí, ha pogut preservar la conservació de la posttònica. En ORDINE>ORNE/ORDRE parla dels doblats popular i culte. En resum: les idees que aplica als mots conservadors són que la llengua culta ha mantingut la posttònica per l'isosil·labisme en relació a la llengua escrita almenys fins al IX, mentre que el llenguatge popular i comú elimina les posttòniques com a més tardar al segle VI (79).

De la Chaussée critica l'opinió de Bourciez que proposava una explicació fisiològica al manteniment de les posttòniques. Assenyala la coexistència de dos nivells de llengua en francès antic, entre els lletrats i els il·letrats (100). Els lletrats o clergues introduïen nous mots i no volien desfigurar la imatge escrita dels sons.⁶

2.3 Itàlia:

Tekavčić (I, 71-86) afirma que la caiguda d'intertòniques total depenia de diversos factors en llatí vulgar o preitalià:

- la compatibilitat fonètica de les consonants que quedaven juntes: PULICE>PULÇE; VIRIDE>VERDE. Són restriccions fonètiques, no valors absoluts, com ell demostra amb contraexemples;
- la rapiditat del discurs;
- factores sociolingüístics com el registre o estil (quan més popular siga més freqüent era la síncope).

Afegeix que l'italià només va ser afectat per la síncope llatina —en els mateixos casos que les altres llengües romàniques— i no per la romànica, segurament per la influència del món llatinitzant i la pressió culta.

Rohlf (Grammatica I, 171) opina exactament el mateix: l'italià només va ser afectat per la síncope llatina, no per la romànica. I que en aquella època si hi ha excepcions és per la llengua parlada pel cercle culte (INSULA>ISOLA).

Posteriorment es manté. Per exemple: TEPIDU>TIEPIDO; ORDINE>ORDENE; DEBILE>DEVOLE.

⁶ El francès ha eliminat les esdrúixoles fent caure les finals fins i tot en cultismes després del XII (Meyer-Lübke, I, 288)

2.4 Castellà:

Les posttòniques cauen definitivament, per regla general, abans del segle X (Ariza 64; Menéndez Pidal 163-66). Les que es mantenen és per diverses causes:

- per cultisme o pressió culta: APOSTOLU>APÓSTOL;
- per pèrdua de consonant prèviament: LIMPIDU>LIMPIO;
- per evitar un grup de difícil pronúncia: AFRICU>ÁBREGO.⁷

Pensado (238) fa l'estudi més complet que posseïm sobre les posttòniques i en traça unes regles de conservació:

- No hi ha síncope quan el grup té R implosiva. En aquests casos la R es dissimila en L (*mércor*es, *pórp*ora>*pórp*ola (Cid), *cárc*er). Es la tendència castellana al final -ol: *corcho*>*córch*olis (237);
- El sufix -ULU fa que es mantinga les posttòniques en els topònims com: *Puért*ola; *Bárbo*les, *Yésp*ola, *Iniést*ola, fet que mostra que el sufix -ULU estava viu;
- La conservació va ser afavorida per la tendència de la vocal a obrir-se en A, que impedia la síncope: *másc*ara; *lámp*ara; CAPSULA> *cácha*ra;
- La conservació de la posttònica és regular quan acaba en A (*peñ*ola, *peñ*dola), però també es conserva en semicultismes o cultismes (*apóst*ol, *ángel*).
- En el grup consonàntic més N vacila entre mantenir-se (283: BIERVEN<VERMINE; BÀRCENA<BERGINA; CERCÉN<CIRCINU; CARPE<CARPINU; CARDENO<CARDENU; PAMPINU>PÀMPANO), o caure (FRAXINU>FRESNO; CÚMBRE; GLANDINE>LANDRE; INGUINE>INGLÉ);
- Darrere d'un grup es manté: ASPERU>ÁSPERO; VÍSPERA; PURPURA, TURTURE, CARCERE, ARBORE, FURFURES>FÓRFOLAS, SÁLVORA (251).
- També en esdrúixols amb D darrere de la posttònica (36). Es manté en el sufix -IDU en: FLACCIDU>LACIO; LUCIDU>LUCIO; MUSTIDU>MUSTIU; RANCIDU>RANCIO; Sapidu>SAVIO; TURVIDU>TURVIO; Però es perd en: FRIGIDU>FRÍO; LURIDU>LERDO; PALLIDU>PARDO.

Cano (84-85), seguint Menéndez Pidal, accepta que *águila*, *víbora*, *càliz*, *orden*, *margen* i *víspera* siguen cultismes, però *árbol*, *huésped*, *césped*, *nispero*, no ho serien. També pensa que estem davant d'un tema irregular de difícil sistematització.⁸

Badia i Margarit, l'any 1998, ha intentat revisar el concepte de cultisme en aquells casos en què "la presunción del cultismo parece inmotivada." A part de fixar-se en les contradiccions dels semicultismes, que evolucionen una part i no l'altra (*huesped*), ha considerat

⁷ Ariza critica la consideració de cultisme que Coromines atorga a mots com *águila*.

⁸ Dámaso Alonso (59) no considera cultismes *árbol* i *margen*.

populars mots com *calza* i *árbol*, pel seu valor semàntic i la seua antigor, i *claro* per la cronologia del fenomen i la freqüència de l'evolució. Creu a més que la caiguda de les posttòniques no és una llei sinó una tendència que es pot complir o no.

Per solucionar aquestes discrepàncies sobre la qualificació dels mots, en els darrers anys s'han fet diversos treballs, sobre els conceptes de cultisme i semicultisme, sobretot en la línia de Wright.⁹

Concretament, Adela García ha fet el treball més complet d'aquesta línia. A partir del poliformisme medieval com a conjunt de varietats gràfiques existents realment en la llengua medieval analitza més de cent cultismes (incloent-hi tant els mots que conserven la posttònica com d'altres) des d'un nou enfocament i a partir del següents principis:

Cultisme és un préstec introduït des del moment que el llatí i el romans conviuen com a dues llengües separades, és a dir els introduïts a partir del segle XI. Es caracteritza per introduir-se oralment com una alternativa culta acceptada pels parlants amb el propòsit d'acabar amb la vacil·lació que existia entre diverses formes de pronunciació d'una paraula, eliminant d'eixa manera les múltiples variants populars que coexistien fins eixe moment. És l'alternativa culta per acabar amb les variants populars.

Llatinisme serà, com el cultisme, un préstec, però introduït per via escrita i es presentaria en la llengua sense variants populars alternatives o coexistents amb elles. Són la solució dels escribes quan no troben una paraula en romans per a designar allò que volen.

Semicultisme serà un mot popular la falta d'evolució del qual respon a raonaments fonètics fonamentalment, que mostren la relativitat des canvis o evolucions. La diferència amb el cultisme és que aquest

⁹ La teoria tradicional deja que a l'Alta Edat Mitjana les llengües vernacles i el llatí coexistien en una relació de diglòssia i es percibien com a dos codis lingüístics distints. La minoria lletrada intentava servir-se del llatí com a llengua escrita i tots els membres de la comunitat parlaven la llengua vernacle de la regió. L'escribà intentava expressar-se en un codi distint del que emprava en la comunicació oral. Wright, per contra, sosté que abans de les noves normes de pronúncia de la Reforma Carolíngia (des del segle IX en Catalunya, des del XI en Castella) no existia més que *un* codi lingüístic, la llengua vernacle, és a dir el romans primerenc. Els que havien d'escriure havien d'emprar un sistema ortogràfic arcaic, el del llatí. Per tant per a ell estos textos que s'han descrit com a llatí baix, tardà o vulgar, representen el romans escrit. Tals textos es llegien en veu alta amb pronunciació i trets romànics de manera que els il·letrats els pogueren entendre fàcilment. Conclou dient que per a ell el romànic primerenc no es caracteritzava ni pel bilingüisme ni per un estat de diglòssia funcional llatí/romans, sinó més bé per un bilingüisme complex que implicava la presència de tot un continuum de registres lingüístics. Per a ell, la difusió de les noves escriptures romàniques nascudes de la Reforma Carolíngia van ser les que introduïren en la consciència de les comunitats de parlants la distinció entre llatí i romans. D'eixa manera el parlant va poder elegir entre un i l'altre. Aquest principi l'aplica a mots i doblats com *pesar/pensar*; *pienso/peso*; *flor, flaco, claro*, per demostrar que no són cultismes com s'ha dit.

consistirà a implantar la variant que manté la forma més pròxima al llatí, desterrades totes les altres variants amb formes evolucionades i populars, mentre que el segon es caracteritza perquè la variant mantinguda no és l'única que té la llengua sinó que conviu amb altres variants o evolucions diferents.

Arcaisme és una forma que a més de la seua apariència llatinitzant i manca-li variants populars en l'època dels orígens (vol dir això que no poden aparèixer variants formals, només gràfiques, com *apóstoll/apóstolo*) ha de tenir una data d'aparició o documentació molt primerenca en els escrits. Són mots per tant que han romàs des del llatí sense sofrir canvis.

A partir de estos conceptes, Adela García fa la seua anàlisi. Per exemple, qualifica *apóstolo* d'arcaisme en lloc de semicultisme per la conservació de la vocal posttònica, perquè es documenta al segle XI, i perquè no es troben variants amb pèrdua de la posttònica.

Aquesta explicació afegeix també el context fònic que Badia ja havia usat.

La mateixa anàlisi fa de la paraula *árbol*. Per a ella, com per a Badia i per a Bustos, no és cultisme ni semicultisme per la seua antigor (segle VIII) i perquè té variants com *albor*, *alvol*. Serà un arcaisme.

El punt de partida de l'autora fa que trobe populars la major part del corpus estudiat: Unes vegades perquè participen de la varietat o poliformisme gràfic que caracteritza la documentació, que permet a l'individu elegir una forma entre altres; altres perquè l'objecte que designen o les significacions són populars. Per exemple, el manteniment de grups com Dy (*homicidio, remedio*), Ly (*concilio*), *pl-*, *cl-*, *fl-*) seran popularismes deguts al condicionament o context fònic, a la homonímia, o fins i tot a les influències llatinitzants i gal·licitzants o a la cronologia.

Per a García només seran cultismes els mots documentats posteriorment al XI i seran popularismes els mots evolucionats de la manera que siga si es documenten anteriorment al XI. El problema d'esta teoria és l'ús de la cronologia de la documentació com ja G. Clavería denunciava, perquè pot deure's a la casualitat trobar una forma documentada o no.

3. El català:

En català el nostre tema no s'ha treballat, segurament per la dificultat de sistematitzar una explicació. Així ni Rasico, ni Gulsoy, ni Coromines el tracten amb deteniment.

Totes les gramàtiques històriques, per contra, li dediquen un apartat com és preceptiu, dins del capítol de les vocals àtones, però les

explicacions que donen són parcials i contradictòries,¹⁰ i a partir de molts pocs exemples. Tots coincideixen a dir que la regla general és la caiguda de les posttòniques, excepte la A¹¹ que es debilita un grau i passa a E (ORPHANU>ORFE).

Moll, en 1952 (87), és el que més completament l'ha explicat. Per a ell, la L es manté en els casos següents:

- Davant N: ASINU>ASE, FRAXINU>FREIXE;
 - En els infinitius en -ERE no precedida d'oclusiva o L: PASCERE>PÈIXER;
 - En el sufix -ICU, -ICA de certs noms: MANICA>MÀNEGA; CURRICU>CÓRREC;
 - En la terminació -IDU: CUPIDU>CÒBEU;
 - Davant de L, on la E passarà a O: NUBILE>NÚVOL.
- La O es manté en els casos següents:
- En les terminacions -ULU, -OLU: PISULU>PÈSOL.

També es mantenen en els cultismes (88): ANGELU>ÀNGEL; LACRIMA>LLÀGRIMA, i en les terminacions àtones -'INAT, -'ICAT, -'ULAT, on per la tendència a desfer esdrúixoles l'accent passa a la penúltima síl·laba (CARREGA, GEMEGA). Aquest cas el reforça per l'analogia amb verbs com MENA, REGA.

En parlar de la caiguda de les pretòniques (86) afegeix uns casos que també poden ser aplicables a les posttòniques, per la relació paradigmàtica entre les dues posicions en una gran part de les famílies lèxiques, encara que ell no ho aplique ni ho esmente:¹² Així es conserva:

- Quan deixaria un grup de difícil pronúncia: PETRICOSU>PEDREGÓS;
- Davant o darrere de N: TERMINARE>TERMENAR; INGUINALE>EN-GONAL;
- Davant de la majoria de sufixos "perquè es conserva el sentiment de la vocal del primitiu": DORMITORIU>DORMIDOR; MOLINARIU>MOLINER;

¹⁰ Joan Martí (III) assenyala que no és prou clara la diversitat de tractament de les vocals internes posttòniques i de les vocals finals, i es pregunta: "Quines es perden abans? Per què? Fins a quin punt hi influeixen el relaxament i la tensió articulatòries?"

¹¹ La A és la vocal més forta i per tant es manté en posició final, en posició pretònica i només sofreix un tancament en E en la posició més dèbil, en la posttònica. En castellà es manté en els mateixos contextos, però sense canviar a E. En occità presenta els dos tractaments, manteniment si queda travada i passant a E si queda en posició final. No he sabut trobar exemples occitans de la caiguda de la A posttònica en llatí vulgar, com afirma Fernández (172).

¹² He centrat l'estudi en les posttòniques però sense desconèixer que en una bona part de casos el mateix lema o arrel es presenta en posició pretònica i posttònica, dependent dels sufixos i terminacions usades. Per exemple, TERME i TERMENAR. En aquests casos, a més de tenir el mateix context fònic, crec que el manteniment de la posttònica ajuda a mantenir la pretònica més que al revés.

— En les terminacions verbals -ICARE, -INARE, -ULARE, per analogia dels seus primitius: CARRICARE>CARREGAR; TREMULARE> TREMOLAR.

Badia i Margarit (*Gramàtica* 167, traducció del seu treball de 1951) també distingeix els casos de E i O. La E es conserva:

- quan va precedida d'un grup de consonants de difícil pronúncia: PERSICU>PRÉSSEC;
- en contacte amb N anterior o posterior: ASINU>ASE;¹³ MARGINE> MARGE;
- en cultismes: UTILE>ÚTIL.

La O es manté:

- en noms formats sobre -ULU, -ULA: TERRATREMULU>TERRATRÉMOL; SPICULU>ESPÍGOL;
- en casos de dislocació d'accent: TRÉMULAT>TREMOLÉ.

Parlant de les pretòniques, Badia afegeix el cas de l'analogia, en els derivats postverbals i en la relació semàntica entre diverses paraules d'una mateixa família que fa que es mantinga la vocal àtona si en la paraula guia es manté tònica: FARINATAS>FARINETES, de FARINA.

Duarte/Alsina (I, 114) diuen que es manté:

- seguida de N i vocal no A, O (ASINU>ASE), però FEMINA>FEMNA; PROXIMU>PRUIXME;
- precedida de RR o consonant més líquida seguida de consonant: LACRIMA>LLÀGREMA;
- precedida de N obstruent: MANICU>MÀNEC;
- precedida de consonant estrident o nasal més líquida i vocal no A: CRESCERE>CRÉIXER;
- seguida de consonant continua: NITIDU>NÈDEU.

Afegeixen que la N sempre impedeix la caiguda de la E: DEBENT>DEUEN.

Coromines no ha tractat aquest tema monogràficament, però a través dels seus diccionaris ens ha ofert la seua idea:

- En català es manté ferma l'accentuació dels proparoixitons fins en la pronúncia més vulgar i dialectal, fins avui i en tot el català (Coromines *Onomasticon* V, 90);
- L'evolució normal en català amb posttònica I>E és conservar la

¹³ Badia (*Evolución* 135), quaranta anys després, segueix amb les mateixes idees: la E posttònica es manté com a vocal de suport si seguia a un grup de consonants incompatible o si anava en contacte amb una N anterior o posterior. La O es manté en mots que porten -ULU. Russell-Gebbet (281) esmenta també el manteniment de la E en contacte amb N, i hi registra ASINOS en un document del 900 i CHAVACO en un del 986.

vocal davant de N: HOMINE>HOME; ORDINE>ORDE (DECat VI, 98; Coromines *Onomasticon* VI, 15);

- La U posttònica sovint resta sense síncope en català davant L: TRÊMOL, LLÊPOL, NÚVOL (OnCat V, 105).

Blasco, 1984, 28-31, diu que es conserva com a excepció,

- per evitar la formació de nexos de difícil pronúncia. En aquest cas cau la final i es manté la posttònica: IUVENE>JOVE;
- la O es manté en PÊSOL, MINVA<MINUAT.

Encara que tots els autors catalans opinen que la A posttònica esdevé E (Rasico *Estudis sobre* 87-96) anteriorment a la caiguda de la vocal final, però dins del mateix procés de canvi (Duarte/Alsina I, 110-1), Blasco (26) creu que la A posttònica esdevindria final després de la caiguda de la vocal final i de la N, i posteriorment passaria a E: ORGANU>ORGUE. Explica el pas A>E per analogia amb la terminació general E (TERME, ORDE), explicació que contradiu totes les regles catalanes i no té en compte la cronologia dels fets.¹⁴

Meyer-Lübke, ja en 1923 (100), havia posat com a excepció a la caiguda de les intertòniques en català l'existència d'una N, que evitava la caiguda: OME, ASE, PENTE<PECTINE; Alonso, 58, havia dit que en el català es conserva la posttònica i cau la final principalment quan entre les dues hi havia una N, L, R: FREIXE, PÊSOL, CÔRRER.

Pel que fa a la cronologia, les gramàtiques històriques no esmenten el moment de la caiguda, excepte Rasico (*Estudis sobre* 103-04) que la situa entre la segona part del VIII i primera part del IX, i Gulsoy i Coromines, que la situen al segle IX, en tot cas, sempre després de la sonorització de les consonants sordes i anterior a la caiguda de les vocals finals. Com esmenten Duarte/Alsina (I, 110), la caiguda de les finals i de les posttòniques, dèbils per ser àtones, són regles disjuntivament ordenades i formen part d'un mateix procés, però sense que això lleve que la caiguda de la posttònica és anterior en eixe procés. En tot cas és un mateix procés: la síl·laba àtona té tendència a desaparèixer però sempre manteniment l'estructura sil·làbica i evitant el desdibuixament sil·làbic i per tant comunicatiu: dues síl·labes en llatí > una en català; tres en llatí > dues en català, o manteniment de les mateixes síl·labes si la vocal final és una A, i la posttònica es manté. Així si la posttònica no té cap problema cau i la final es manté. Si la posttònica presenta algun entrebanc del tipus que siga lluita per mantenir-se i, per tant, la final dèbil caurà.

¹⁴ L'opinió de Blasco que la N queia abans de la síncope la pren, erradament, de Meyer-Lübke (288).

3. CAP A UNA NOVA VISIÓ DE CONJUNT

Com s'haurà observat, totes les explicacions són parcials, puntuals i contradictòries entre autors, i amb una gran quantitat d'excepcions que no s'intenten justificar. No hi ha encara, per tant, cap explicació sistemàtica per a explicar la conservació de les posttòniques en cap llengua, i menys en català. Resumidament podríem agrupar les explicacions de conservació en els següents grups:

- Fonètiques: Siga pel contacte de la posttònica amb una consonant, com la L, i especialment la N; siga per evitar la formació d'un grup consonàntic incompatible fonèticament;
- Morfolèxiques: siga, per la tendència fonètica i morfològica de recomposició de les formes romaniques; siga per analogia lèxica o morfològica entre primitius i derivats de la mateixa família lèxica o verbal; siga per l'existència de sufixos; siga per arcaismes lèxics; siga perquè són mots formats després de la primera pèrdua de posttòniques;
- Sociolingüístiques, siga pel tipus de llenguatge ràpid o l'estil emprat; siga perquè el mot és un cultisme introduït pel llatí eclesiàstic; siga per la pressió llatinitzant.

Totes les explicacions tenen una part de raó i totes expliquen un grapat de paraules, però en deixen d'explicar unes altres tantes, amb seguretat. Per exemple: Com acceptar que la N en català tinga tant gran poder d'evitar la síncope, quan té les mateixes característiques fonètiques que en occità i en castellà i allí no ho eviten: ASNO, AINET, ASE? O com explicar que mots com CUTINA, INCUDINE, FEMINA O ELEMOSYNA > ALMOINA no l'han evitada en català? Crec que si s'ha postulat la regla de la N, és perquè realment hi ha molts pocs mots llatins amb N que hagen perviscut en català o occità amb síncope i per tant en una visió centrada en el català només s'explica d'eixa manera. El mateix podríem dir de la L.

Igualment podríem dir del manteniment com a vocal de suport de grups consonàntics, regla que funciona en moltes ocasions, però en altres no. Per què no podia triomfar en català PESLE en lloc de PÉSOL, o IMAGRE en lloc d'IMATGE? Totes les possibilitats estaven presents en el moment de l'evolució i la llengua en va optar per una.

O del cas de l'analogia morfològica i lèxica, que funciona més en el cas de les pretòniques respecte als mots base MOLINER per MOLÍ; ENGENDRAR per GENDRE) que en les posttòniques, on no té la guia de la tònica, únicament la necessitat articulatòria de donar suport al sufix del primitiu (FREIXE per FREIXENET; JOVE per JOVENET), però on al meu parer la posttònica és la guia de la pretònica i no al revés.

Per tot això, seguint el principi diacrònic que de dues teories

s'acceptarà la que tinga un abast més explicatiu i versemblant, crec que és necessari assajar una nova explicació més coherent, sistemàtica i ampla, basada en més exemples, i que tinga present totes les explicacions parcials que s'han donat fins ara, així com altres principis de la ciència diacrònica i de la sociolingüística moderna.

4. ELS SUFIXOS ÀTONS EN LLATÍ VULGAR

Una observació profunda dels lexemes catalans que mantenen la posttònica mostra el paper de les sèries lexicals en el manteniment de les àtones. La mateixa idea la trobem en autors com Pensado (236), aplicada al castellà, i Fernández González (173), a propòsit de l'occità, els quals han parlat del manteniment de la vocal del sufix en la posttònica. Això ens obliga a analitzar la vida dels sufixos àtons en llatí i llengües preromàniques.¹⁵

El canvi accentual sofert pel llatí produí sufixos tòpics (-ÁNUS) i àtons (-ICUS), els quals, a pesar del que diuen la majoria de les gramàtiques històriques, segueixen sent creatius fins almenys al segle IX en la nostra zona, època de la definitiva caiguda de les intertòniques (Nyrop III, 78). Amb l'ajuda de les llengües romàniques es pot veure com han format mots nous desconeguts en el llatí clàssic.

Els sufixos són síl·labes especials que es poden separar i afegir a un mot i que hi aporten un sentit secundari. En cada llengua va tenir lloc una lluita entre la fonètica que intentava sincopar i la morfologia flexiva que intentava mantenir els sufixos per poder reconèixer-los i crear paraules noves. Per exemple el francès ha perdut tots els sufixos inaccentuats, mentre que l'italià n'ha conservat uns quants.

A més dels sufixos llatins també es pot parlar de terminacions ¹⁶

¹⁵ Nyrop (III 78) ha tractat molt bé aquest tema. Diu que altres sufixos àtons cauen, com *-ia*, *-iū*, *-eus*, *-iūs*, per causes fonètiques. Remarca la idea que els sufixos inaccentuats no han deixat de ser productius. La llengua culta trasllada l'accent en *-ICUS*, *-ILIS* > *-ICUS*, *-ILIS*.

Duarte i Alsina (I 103), opinen que els sufixos no es perden per pressions cultes o eclesiàstiques. També Fernández opina que el seu manteniment és per influència culta.

Lausberg (I 301) diu que el manteniment de l'àtona va acompanyada d'un canvi de timbre en castellà i que el tractament dels proparoxítons és un punt de referència per a la cronologia relativa. Només es conserven en castellà alguns sufixos àtons d'origen preindoeuropeu, com *-ARO*, *-ARA*; *CASCA* > *cáscara*; *-AGO*, *-AGA*: *murcielago*.

Posteriorment als orígens i a través dels temps han desaparegut sufixos àtons creatius com *-IDUS* > *-EU*, reduït a *E/I*, com ha explicat Gulsoy, i se n'han creat de nous com el sufix *-o*, caracteritzador i formador d'hipocorístics: noms propis *Cento*, *Ximo*, o mots afectius *destarifo*, *deslligo*, com vaig demostrar.

¹⁶ Un bon especialista com Pharies (68) diu que hi ha tendència a influir-se uns sufixos en altres. També en Pharies (70) diu que l'espanyol té tendència a potenciar l'esdrúixol i que per això fa sufixos àtons. També distingeix entre sufixos (*-ULU*, *-ICU*) i terminacions (*ANU*, *ALU*).

repetides que es converteixen al pas del temps i previ anàlisi dels usuaris en nous sufixos o pseudosufixos.

Encara que seria convenient fer un estudi monogràfic de cada sufix com el de Gulsoy sobre -IDUS, podem assenyalar que els sufixos àtons següents van estar vius i creatius fins el X com a mínim, gràcies a de la història del mot, del grup humà que la feia usar i la freqüència d'ús, a pesar que la tendència fonètica intentava eliminar-los:

- ICU<grec -IKOS. Era un sufix molt important per a formar adjectius de pertinença (Tekavčić III, 74), segueix hui en dia sent actiu en la forma culta IC.¹⁷
- ICARE, relacionat amb -ICUS, forma verbs. Com en el cas anterior, en una primera capa es produïa la síncope, posteriorment no: CABALLICARE>CAVALCAR i DOMINICA>DOMENEGA;
- IDUS, s'emprava per a formar adjectius sobre verbs en -ERE (CALERE) i noms abstractes en -OR i -ITIA. En l'estrat antic era regular la síncope (NITIDUS>NET; PETIDUS>PET). Més tard la vocal el manté, segurament per pressió o estrat llatinitzant i evoluciona de diferent manera.

Posteriorment la quantitat aclaparant de sufixos tòncics contra els pocs àtons van fer que aquestos sufixos deixaren de ser productius i els parlants els substituïren per altres o eliminara les paraules que el portaven (com SUTZEU);

- ILIS (Nyrop III,78), també adjectival. Formava, a més, part del sufix -'BILIS;
- ULUS, va ser reemplaçat per -ELLUS en el valor diminutiu però no en el sentit de pertinença. Els compostos amb -CULU, -BULU, simplificaren en -C'LU, -BLE.

De la mateixa família és -TULU, sufix que es va confondre en una primera etapa amb -CULU, excepte els casos mantinguts en la capa alta, com SPATULA, que també eliminaven la posttònica.

¹⁷ S'utilitzava molt en la combinació -ATICU, per marcar pertinença i relació. El feudalisme l'usà molt. El sufix -ATICU era un sufix modern en llatí, procedent del grec. El seu fort desenvolupament es produeix amb l'imperi carolingi, sobretot per a formar mots jurídics i fiscals. Perdia la posttònica perquè la consciència de sufix queda suficientment marcada amb la vocal tònica i la síl·laba següent, diferentment al sufix -ICU àton. En català devia haver-se mantingut com a -atgue.

Aprofite l'ocasió per dir, afectuosament, al professor Gulsoy (278-290) que no puc acceptar la seua teoria sobre l'evolució de -TICU, -DICU, -CONSTICU, -NICU, en català, a pesar de ser suggerent i d'estar ben plantejada. Els motius: el català i el francès tenen un comportament fonètic i una cronologia molt diferents. En català la sonorització és més tardana que en francès, la síncope també i les consonants oclusives sordes es mantenen fins avui. M'incline per la meua teoria presentada en Casanova (*L'evolució* 65-72) i que es troba reafirmada en Casanova (*L'evolució* 48-50).

Altres sufixos àtons llatins no van poder mantindre's per la força fonètica de la iod, com -IA: FORTIA; -EUS/IUS (PEDANEUS>PEANY).

A banda dels sufixos àtons llatins assenyalats és molt probable que a partir de la interpretació d'una sèrie de mots llatins o grecs, els parlants consideraren sufixos o pseudosufixos altres segments fònics nascuts de l'evolució de l'acusatiu llatí. Per exemple:

- ANU, -INU: Els sufixos nominals -ANU (ORGANU, ORPHANU), que en castellà substitueix el sufix -INU (PAMPANU) i -INU (CARPINU, TERMINU, ORDINE);
- AGINE, derivat d'-AGO, com PLANTAGO, PLANTAGINE (Rohlfs *Grammatica* III, 382);
- ITU, -ITE, derivats del participi de verbs de la segona i tercera conjugació (Rohlfs, *Grammatica* III, 450) i discutits per Coromines, que no creu que vinguen d'ací (VENDITA>VENDA; PRAESTITU>PRÉSTEC).

Jo crec que la primera tendència a la síncope elimina una gran part dels sufixos àtons, però no tots, i després la llengua reacciona portada per necessitats creatives, i a partir d'algunes paraules usades pels parlants cultes i per la influència del llatí creà noves paraules amb els mateixos sufixos. En aquesta segona ocasió, el parlant evita la caiguda de les posttòniques per la consciència sufixal ajudat també pel paral·lelisme formal d'aquests mots amb els llatins.

Aquests sufixos àtons poden desaparèixer després de segles o mantindre's. Així el sufix -ol encara es creatiu hui, mentre que el sufix -en ha desaparegut a causa de l'eliminació de la consonant final; -egar ha estat substituït per -ejar.¹⁸

5. UNA NOVA EXPLICACIÓ PER AL CATALÀ

A l'hora de formular una nova explicació per al català no hem de perdre de vista que el fenomen de la caiguda de les intertòniques ocorre en època del llatí vulgar i del català preliterari, és a dir, entre els segles III i IX. Per això hem de ser conscients de quatre punts:

a) Partim de documentació posterior a l'època del fenomen: de documentació en llatí majoritàriament (segles X-XII) i de vocables i topònims coneguts a partir del segle XII i XIII. Això ens pot emascarar

¹⁸ La terminació àtona -ol (*llombrícol*<UMBILICULU) és considerada tant pròpia del català que s'usa per a catalanitzar certs manlleus (*nínxol*) i per a evitar l'acabament en -o de mots autòctons (*cèrvol*, *èvol*) (Coromines, *Lleures* 201).

En *OnCat* II, 118 Coromines diu que la formació en llatí de derivats adjectivals de noms d'arbre és normal que es faci amb el sufix -INUS, amb l breu inaccentuat. També diu (*DECat* 2, 640) respecte al sufix -ICU: "com que es tracta d'un sufix operatiu amb substantius, s'ha de veure-hi la influència del mateix mot MANICA."

algunes variacions, doblats i lluites entre resultats. Per exemple, haurà existit ORNE o PALE<PALLIDU en la nostra llengua? És molt possible. El fenomen és el mateix en la resta de les llengües romàniques i el resultat semblant, per tant hem d'acabar i situar el procés català dins de la Romània.

b) La llengua és un fenomen social i la societat en totes les èpoques no ha estat uniforme ni horitzontalment ni verticalment. Acceptem la teoria tradicional, és a dir, l'existència d'una diferenciació entre parlants cultes amb un llatí poc evolucionat, i parlants de llengua vernacula ja evolucionada, tot distingint entre normes culta i popular —o bé la teoria de Wright (1989) que defensa que cada parlant segons el seu nivell intel·lectual usava un estil propi diferent d'eixa llengua vernacula, però mai el llatí, ja que el romans antic fou un desenvolupament cronològic de l'Imperi romà. En l'època estudiada existiria el poliformisme i la variació associats a uns factors concrets; el parlant eligiria la variant a usar d'acord amb els factors que creuria més adients. A l'època com hui, un dels factors que estava present en la selecció i vehiculació de formes era el contacte amb el llatí, camp propi d'eclesiàstics i de gent ciutadana, els quals, creadors i escampadors de paraules i nous conceptes i a causa del seu prestigi social influïen sobre els parlants en general.

c) Tota llei fonètica no és més que una tendència que es generalitza en un temps i en un lloc i després mor. Eixa regla actua en cada paraula de manera regular dins d'un sistema de possibilitats en pugna associat a factors interns (compatibilitat fonètica, morfològica) i externs (pressió cultural, contacte de llengües) però no triomfa de manera cega en totes les paraules semblants, ja que la llengua i el parlant analitzen les diverses possibilitats fins que després de la corresponent lluita, que pot durar segles segons el tipus de mots, freqüència i estil on s'usa, en fan triomfar una.

d) La llengua es refà continuament sobre els models anteriors. Un camp on més ocorre això en tots els parlants és el de la interpretació del contingut dels mots i la relació paradigmàtica i l'analogica entre uns i altres. Un camp que el parlant té sempre present és el del sufixos o segments fònics repetits formant sèries i donant un matis o sentit paral·lel als mots que els porten. Això fa que el parlant envellisca sufixos i que en cree de nous a través d'anàlisis de les reiteracions en paraules freqüents o claus.

Analitzat el conjunt de mots trobem que majoritàriament han mantingut la posttònica els mots catalans provinents de paraules llatines formades amb sufixos o pseudosufixos àtons. Per tant, pense que fóra possible que aquests mots han pogut mantindre la posttònica

gràcies a la consciència dels parlants de la sistematicitat i del valor derivatiu dels sufixos, en concret, la consciència del parlant en una sèrie paradigmàtica i en un element que pot aïllar del mot i usar per a formar paraules noves. Aquests parlants podien prendre eixa consciència de l'anàlisi concret dels mots, però sobretot per l'ajuda de l'altra llengua en contacte, el llatí, el qual mantenia les posttòniques tant en els mots que creava reiteradament i el parlant els sentia en els sermons, com en els mots de sempre, doblats dels patrimonials.

Entre les variants vehiculades en pugna hi havia paraules que mantienien la posttònica, paraules que ja les havien eliminades i mots que estaven en vies d'eliminar-les. En aquesta lluita després de molt de temps guanyà la forma popular i vulgar que mantenia la posttònica per l'existència d'una altra forma semblant: d'altres paraules amb un mateix context fònic que les mantenia, o perquè vivia en una part dels parlants més imitables. Aquesta variant conservadora es mantindria gràcies al llatí i a la recerca de l'isosil·labisme entre els mots paral·lels de les dues llengües o variants en contacte. Per tant es podria afirmar que en el manteniment de les posttòniques influeix el factor llatinitzant, present des de sempre en l'evolució de les llengües romàniques.

e) La influència del llatí i dels seus usuaris en la fixació i extensió general de la variant conservadora no implica considerar els mots que mantenen les posttòniques com a cultismes o semicultismes, gran problema que la bibliografia fins ara no ha sabut resoldre. No. Els mots esdrúixols presentaven una debilitat fonètica, una variabilitat, que s'havia d'estabilitzar. Així, guanyarà la variant més forta socialment per estar més pròxima al llatí, la més clara fonèticament, la més segura lexicològicament. L'explicació donada serveix igual si partim d'una teoria o de l'altra: el poliformisme existent, l'intent de solucionar-lo amb la selecció d'una forma pels parlants és la clau.

Tot açò ens porta a postular un nou factor d'explicació del canvi lingüístic en fonètica històrica: la consciència sufixal dels parlants. I un camí d'integració del cultisme i del seu món en la gramàtica històrica com a factor explicatiu o condicionador del canvi.

Fins ara les nostres gramàtiques, els nostres diccionaris etimològics, bandegen els suposats cultismes i semicultismes de les seues pàgines: no compleix les regles fonètiques previamment formulades, doncs cultisme. Però, precisament, en temes com el del manteniment de les posttòniques es veu que açò és absurd, ja que es consideren cultismes moltes paraules populars pel fet de no haver perdut la posttònica després de segles de lluita, o es busca una explicació *ad hoc*. D'aquesta manera, per una banda, en la meua explicació els anomenats arcaïsmes lèxics i els semicultismes són considerats com a variants

populars en pugna amb altres variants que podran triomfar o no; per altra, el món culte o la pressió culta, passa a considerar-se un factor intern més del canvi lingüístic que ve a reorganitzar, a salvar la debilitat lingüística, no com un préstec lèxic, sinó com un factor fonètic, que orientarà el canvi lingüístic en pugna i decantarà el sistema de possibilitats de la llengua.¹⁹

6. DEMOSTRACIÓ DE LA NOVA TEORIA

Recapitem i intentem demostrar la hipòtesi plantejada:

a) La pèrdua de la quantitat vocàlica i la creació de l'accent d'intensitat de les síl·labes tòniques redueix la força articulatòria de les vocals àtones i elimina l'oposició fonètica oberta-tancada i fa que en posició àtona hi haja 5 vocals. En les paraules de més de dues síl·labes es crea un accent secundari.

La posició àtona dèbil desdibuixa el timbre de la vocal i es produeixen moltes substitucions entre elles depenent del context consonàntic i de la relació amb la vocal tònica (dissimilacions, etc.). Dins d'aquest procés d'indistinció vocàlica i sil·làbica en el mateix llatí tardà, a causa de la mancança d'accent, continuen i s'aguditzen l'eliminació de vocals àtones: l'afèresi i l'apòcope per fonètica sintàctica; la síncope en l'interior de les paraules de més de dos síl·labes. Com deia Tekavčić, la caiguda era completa depenent de diversos factors, de tal manera que en llatí vulgar sempre va haver coexistència dels dos resultats: manteniment i caiguda. Tots els territoris del llatí han conegut síncope, però el romanès, i l'italià van ser els primers a detindre el fenomen o a no sumar-se a una segona capa de tendència a l'eliminació. En canvi, en els idiomes gal·loromànics i els hispànics la tendència, convertida en regla, a la síncope, de manera diferent, va seguir actuant fins el segle IX.

b) Com podem comprovar en l'*Appendix Probi* i en el resultat de moltes paraules romàniques, la debilitat de les àtones provocava la seua eliminació, la consegüent pèrdua d'una síl·laba i la desfeta de molts sufixos àtons com -CULU, -ULU, -IDU, però la llengua seguia creant o popularitzant noves paraules amb sufixos procedents del llatí

¹⁹ Ha estat Malkiel qui, portat pel principi d'integrar tots els elements de la llengua en una teoria general, ha integrat el cultisme en la Gramàtica Històrica com una de les causes del canvi per a solucionar la debilitat fonètica. Postula que el cultisme intervé en els casos següents: a) Xoc homonímic: *llave* i *clavo*, *flor* i *lloro*; Regressió dissimilatòria: *placa*; c) Evitar polisèmia: *plegar/llegar*; d) Dialectalisme: *pleamar*; e) Simbolisme fònic: *clueca*; f) Manlleu: *pleito*. És a dir, el cultisme actua com a préstec i com a factor del canvi. Aquests principis es demostren rics i segurs en l'anàlisi de la conservació de la posttònica.

(CAPITULU, CUPIDU, CUPIDITIA, SPATULA), introduint-ne del grec (com ASINU, TERMINU, APOSTOLU), o evitant algunes pèrdues per necessitats comunicatives. Açò provocava una situació de variació, poliformisme i lluita entre la conservació i la caiguda.

c) En aquest estat cada llengua ha evolucionat ja independentment de les altres a partir de la seua situació concreta. Així, en italià i romanès un factor sociolingüístic, la influència del registre culte i llatinitzant de la llengua ha estat el causant no només de parar la caiguda de les intertòniques, sinó també de recuperar-les en molts vocables que l'havien perduda. En francès, la força de l'accent tònic a causa del substrat germànic va accelerar la síncope, la qual es produïa ja abans de la sonorització de les sordes, abans del segle VI. L'actuació del món culte i de la reforma carolíngia arriba tard i ja no pot evitar la caiguda total, perquè la força de la fonètica i de la situació sociolingüística és superior a la consciència sufial i culta.

d) En català la tendència de la síncope és molt forta en una primera etapa. Després és detinguda en moltes paraules, normalment les de creació nova o les de vehiculació popular recent, per diversos factors, sobretot per la consciència sufial dels hòmens cultes que interpreten els mots i els vehiculen, la recerca de paral·lelisme amb el llatí i la tendència a evitar el poliformisme oral i escrit. Després de temps en lluita guanyen els mots conservadors a les suposades variants com ORNE, ASNE, PESLE.

Com influeix el sufix sobre la posttònica? Els parlants necessiten crear noves paraules pel mètode de la derivació. Fins a un determinat moment usen sufixos tònic i àton. A partir del segle X, eliminen totalment els àton i fins i tot en alguns casos en converteixen en tònic, com -ILE i -ICU.

Salvada la posttònica pel realçament de la vocal interpretada, la tendència a la caiguda de les àtones segueix i elimina les finals, ja sense la força de l'accent secundari i sense cap falta per a la semàntica de la paraula. El procés de caiguda de les posttòniques o finals, depenent de la tendència a eliminar les síl·labes àtones sobrerres per a la comunicació, va ser simultani, però un és conseqüència de l'altre: les àtones dèbils cauen per regla general, les posttòniques en les esdrúixoles i les finals en les planes. Quan en les esdrúixoles les posttòniques es mantenen ja no cal la final i desapareix.

e) Els parlants que creen o introdueixen noves paraules són normalment els lletrats, eclesiàstics, metges o juristes que dominen el llatí i per tant el sistema de derivació tradicional. Ells són els que més fan pel manteniment. Després quan passa al poble i es generalitza sofriria daltabaixos però al final es mantindria el sufix.

Per tant, els mots que mantenen la posttònica abans del segle IX són mots patrimonials i populars, presents des dels primers temps o introduïts i creats en qualsevol moment, però sempre dins del període cronològic d'actuació de la regla a la síncope. De tots els factors la pressió culta és el que més té a veure en el manteniment de les posttòniques, i la manera d'actuar és a través dels sufixos i acarant mot a mot català-llatí.

La pressió culta es converteix així en un factor lingüístic més per a explicar el canvi lingüístic i ens fa veure com s'ha de resseguir el canvi segle per segle.

L'actuació del factor "consciència sufixal" no elimina que a una part de les paraules citades ací se'ls pugui aplicar una altre factor dels utilitzats per altres autors, com per exemple, el context consonàntic per a explicar una paraula de diverses maneres. En aquest cas, la suma d'explicacions fa més versemblant la hipòtesi. Per exemple, TERMINU(TERME).

Exemples de manteniment per sufixos:

- INU, -INE: LLÈMENA (topònim i mot); PÀMPOL, VÍMET, VERME, ENCLUSA, COVE;
- ÜLU, -ÖLU: LLÜGOL, FONÈVOL, SÖTOL, BÈRTROL, MÜJOL, CÖDOL, ÈVOL;
- ICU, -ICA: MENARGUES, CÀVEC, JÓNEGA, MEÇÓNEGA, TÚIXEC, MÀNEC;
- ILIS, -BILIS: ARDÈVOL, TRAJOLS, FRÈVOL, ÀVOL, NÜVOL, POXÈVOL;
- IDU: OPÖL, TÈBEU/TEBI, SÜTZEU, RÈGEU, CÖBEU;
- AGINE: TENTELLATGE, ALBELLATGE, IMATGE, PRUIJA;
- ITE: CÀPITO, PRÉSTEC, GÈSPET;
- UGU: MÖDEGA, CÖRREC.

En el meu plantejament, seguint Garcia Valle, tots els mots nascuts abans del segle IX que mantenen les posttòniques o les creades posteriorment a aquesta data utilitzant els sufixos àtons creats com el cas d'*-ol*, poden ser considerats popularismes, estiga en el fons de la llengua des de sempre o s'haja creat en aquests segles; siga més general o menys, tinga un sentit i un valor conceptual més especialitzat o no, perquè entren com a variants formals, associades a una capa social, com a grups de mots que formen una tendència que lluita contra altres tendències, en pugna amb altres variants fins que en triomfa una de totes. En el moment que es vehicula i es generalitza una de les variants en el poble ja és un mot popular. Pense sobretot en el llenguatge nascut al si de l'Església popularitzat però sempre interferit pels clergues. Per això he prescindit de fer un estudi monogràfic de cada mot, perquè els resultats no aportarien res al dit, per la poca documentació coneguda, per l'estat llatinitzant en què ens arriben i, sobretot, perquè estic segur

que mots com *apòstol*, *orde*, *imatge*, *verge*, estaven ben estesos entre el poble.

En canvi, els mots que penetren a partir del segle IX, època en què la regla s'ha acabat, (i de més llatinització —cal recordar la Reforma Carolíngia— són ja cultismes, perquè s'introdueixen com a lexemes plens, no com a variants formals en lluita amb altres variants, per a dir d'una manera més adequada a les classes dominants un concepte antic o per a designar un concepte nou, el que no lleva que puguin eliminar mots populars per les causes que siga.

7. APLICACIÓ DE LA MATEIXA TEORIA A L'OCCITÀ

Els fets i els mots afectats són pràcticament els mateixos que en occità, per tant, crec que es pot estendre la mateixa anàlisi i la mateixa explicació que hem fet per al català. L'occità, en aquest punt com en la majoria, anteriorment al segle XII actua de la mateixa manera que el català. Per exemple:

- IDUS: RÂBE<RAPIDU, TEBE<TEPIDU, CANDE<CANDIDU, RIGIDU< REGE;
- INE, -INU: CARPE<CARPINU, SEME<SEMINU, TERME<TERMINU, OME< HOMINE, JOVE<JUVENE, ORDE<ORDINE;
- AGINE: vacil·la entre MARGE<MARGINE, PLANTÂDYE<PLANTAGINE, però BOURRAYNA<BORRAGINE, PLANTAGNO<PLANTAGINE (en gascó);
- ULU: PÓBOL<POPULU, JEU<EBULU, TREMOU<TREMULUCOGULU;
- ILE: ÂVOL<HABILE;
- ORE, -ERE, -ITEM, -ITU (només en gascó): JÉBE<JUNIPERU, PEBE< PIPERE, TRÂME<TRAMITE, ÂBOU/ARBE<ARBORE, LÊBEN<LEPORE.

8. APLICACIÓ AL CASTELLÀ

Esta hipòtesi que tant bons resultats ha donat en català (és a dir, la consideració dels sufixos i de la consciència sufixal en el moment de l'evolució com a factor de la conservació), podria també ser aplicable al castellà? Pense que sí, encara que m'afanye a dir que no es mantenen els mateixos sufixos o pseudosufixos que en català.

La regla general en castellà és la caiguda de les posttòniques. L'explicació més generalitzada per justificar el cas dels mots que l'han mantinguda ha estat qualificar-los de cultismes o semicultismes per la majoria d'autors, encara que en els últims anys es busca noves explicacions, davant de la dificultat de considerar cultisme un mot com *árbol*, per exemple.

Per a demostrar la hipòtesi, classificaré una part dels mots conservadors acabats en sufixos o pseudosufixos:

1. -'io<-IDU: sucio, nimio, tibio, limpio, turbio, lucio, lacio, mustio, rancio, rezio, savio, pudio;
2. -'ol<ULU: árbol, tórtola, estiércol, miércoles, trébol, apóstol, mármol;
3. -'en<INE: orden, joven, margen, imagen;
4. -'ero<ERU: víspera, áspero, níspero;
5. -'ede<ITE: trébede, césped, huésped;
6. -'el<ELU: ángel, cárcel;
7. -'iga, -'ego<ICA: pértiga, clérigo, lóbrego, ábrego;
8. -'ora<ERA: víbora, pólvora.

He poat els exemples utilitzats del *Diccionario inverso de la Lengua Española* de Ignacio Bosque i el *Diccionario Crítico Etimológico* de Coromines-Pascual. He comprovat com la major part dels mots estudiats presenten documentació moderna (per ex. *gárgol* 1611, *fréjol* 1547).

A continuació estudiaré amb més detalls els quatre primers grups:

1. El problema d'aquest grup es troba en la D més que en el sufix. Menéndez Pidal deia que es conservava la I posttònica quan la consonant oclusiva sonora es perdia. Per a Penny la pèrdua va ser general i si es conserva en alguns casos ha de ser per influència de l'ortografia llatina (p.77). Però la D, realment, té un doble tractament: es manté (*vadu*) o es perd. Malkiel y Gulsoy han completat la teoria de Pidal i han especificat que la D davant de l'accent cau regularment (VEDERE>ver) i s'ha conservat si va darrere pides (*suda*). En el cas dels proparoixitons diuen que la regla era eliminar la D, per estar lluny de l'accent (Gulsoy, 1993, 312), però existeix l'excepció de LAPIDE, PÚDEDA, com mostra Dworkin (Pensado, 36), qui a més creu que -'edo es mantindria individualment com a sufix suficientment tardà perquè la D no es perdere. Després quan es perdia, la síncope ja no actuava: -edu>-edo>-eo>-io.

Per a mi, l'actuació de la D sempre ha de ser posterior a la caiguda de les posttòniques, vaja en la posició que vaja, perquè el primer pas de D intervocàlica era fricativitzar-se i després ja perdre's o reforçar-se, com ocorre en català. No hem d'oblidar que en llatí vulgar, en la primera síncope, mots amb aquest sufix han perdut la vocal com *sueldo*, *neto*.

El que realment va passar fonèticament, en aquest cas, fou que quan vingué la caiguda de les posttòniques (segle VIII) els parlants tenien consciència del grup -idu>-edu i per això mantenien la vocal; després la D ja fricativitzada anteriorment es perd per la seua posició dèbil i perquè no aporta res a la comunicació.

Tots els mots d'aquest grup han estat considerades populars per Coromines i pels altres autors.

2. Per una banda, realment vocables com *árbol*, *estiércol*²⁰ i altres són difícils d'acceptar com a cultismes, pel seu significat i per la inexistència de sinònims i variants formals.

Per altra, justificar pel context fonètic el manteniment de tres consonants juntes, com s'ha fet, presenta un gran problema: siga en el segle de la pèrdua, siga després, les variants amb r/l (*arbor*, *estiercor*; *árbol*, *estiércol*) permetien perfectament la pronunciació d'una líquida, una oclusiva i una líquida. Per tant, hem de buscar una altra explicació. És aquesta: quan a l'època de la síncope, el parlant trobava un grup -'ORE -segurament ja convertit en -OLE per dissimilació—, i per això mantenia la vocal ajudat per paraules llatines acabades en 'ole/'ore i per la consciència del sufix. Era una manera d'acabar amb la vacil·lació existent.

Coromines troba normal i regular fonèticament totes les evolucions, però no les explica. Per exemple, TURTURIS>*tórtora* (Berceo); *marmol*<MARMORIS (1250); *árbol*, *estiércol* (segle X) <STER-COREM, *miércoles*<MERCURE (*mercores*, segle XII), *miercoles* (Berceo). La s naix per analogia amb MARTIS. Explica molt bé el pas de R a L per dissimilació com en la resta, però pot deure's també a canvi de sufix entre R i L.²¹

Aquest sufix -'ole, -'olo seria ajudat per un conjunt de topònims acabats en -OLE, com *Tórtoles*, *Yéspola*, *Bárboles*, *Iniéstola*, *Spuéndola*, topònims que proven que en castellà el sufix -ULU va ser viu i creatiu com en català (Pensado 257).

3. Aquest grup Coromines no el veu clar i qualifica de cultismes la major part dels casos. Jo pense que podem estar davant de la consciència del sufix -ine>-ene, el qual havent mantingut la vocal posttònica eliminarà després la vocal final darrere de N, perquè realment una part dels mots ni tenen sinònims ni variants formals conegudes:

De *joven* i *orden* diu que són semicultismes: "Popularmente habría dado *jone*" (cf. *orden*<ORDINE: "Una evolución rigurosamente popular habría dado *Orne*, el influjo culto es fácil de comprender dado su frecuente uso en asuntos religiosos y políticos").

Margen<MARGINE, l'explica per raons fonètiques, però: per què SANGUINE>*sangre*, LENDINE>*liendre*? El mateix fa en *image* (<IMAGINIS, segle XIII), *origen* (<ORIGINIS, 1495),²² *crimen* (<CRIMINIS, 1220).

Pensado (283) afegeix diversos mots populars com *bárcena*, *cercén*, *carpe*, *cardeno*, *bierve*, que proven la consciència sufíxal, encara que

²⁰ Aquesta evolució s'ha explicat per l'accent tònic de la O del verb *estercolar*.

²¹ *Trébol*<TRIFOLUM és de origen català per a Coromines. *Péñola*<PINNULA (1250) és un derivat de PINNA.

²² *Virgen* (<VIRGINIS, 1220) en català seria d'origen popular per a Coromines.

reconeix la pèrdua en *fresno*, *lande*<GLANDINE; *cumbre*<CULMINE, *ingle*<INGUINE, segurament caiguda primerenca.

4. Per a mi estem davant d'un altre pseudosufix -*ero*, perquè ni l'explicació fonètica ni l'etiqueta cultista no son tampoc satisfactoris, ja que s + consonant + líquida és fàcilment pronunciable. Com sempre, existiria una pugna de variants i guanyaria la que més s'assembla a la llengua de la capa culta, a mantenir l'isosil·labisme.²³

Sobre *vispera/vièspèra* Coromines diu: "En esta combinació consonàntica es normal la conservació de la -e postònica (també *viespras*)." I sobre *nispero*: "La conservació de la postònica es regular según la fonética castellana (...) Viene de NESPIRUM (...) el pueblo alteró algunos elementos en virtud de una etimología popular que quiso ver el fruto de este nombre extranjero una relación con PIRUM 'pera'."

Altres casos són segurs cultismes, per la data d'entrada que tenen el sufix: *Pròcer* (1450, <PROCERIS), *efímero* (1606), *gènèro* (1440) i l'existència de *gendre*.

Aquesta anàlisi no lleva que un examen monogràfic de cada mot pugui fer canviar l'opinió concreta d'un mot, però crec que en general funciona la consciència sufixal com a causa de la conservació.

CONCLUSIONS

1. La consideració del sufix com a conservador de la vocal postònica ja havia estat suggerida per diversos autors com Pensado, Fernández, Moll.
2. La influència de la capa llatinitzant, aplicada o no als sufixos, en el manteniment de les postòniques ja ha estat suggerida per Tekav*ić*, Duarte/Alsina, Fernández.
3. L'ús del cultisme com a regulador del poliformisme fonètic i de les variants ja ha estat suggerit per Wright i García Valle.
4. La consciència sufixal dels parlants manté el sufix i evita la síncope. En aquesta consciència influeix el coneixement i l'ús d'una variant llatina, que intenta imposar la forma més pròxima a ella d'entre totes les variants en pugna, des de la més evolucionada fins a la més llunyana del llatí.
5. L'etiqueta llatina no ha de bandejar les formes conservades gràcies a aquesta llengua dels estudis històrics patrimonials. Al revés el cultisme

²³ Per Coromines, *áspero* "parece que es un cultismo (caso único en los romances). (...) nuestro vocablo se ha empleado más en acepciones figuradas, pero dado el aislamiento del vocablo y la frecuencia en textos muy populares lo pondremos en duda."

s'ha d'integrar en els estudis de gramàtica històrica com a un factor més que afavoreix i condiciona el canvi lingüístic orientant-lo en convergència a la variant més pròxima al grup que aplica i vehicula el dit factor. Es una més de les possibilitats en lluita que triomfa precisament pel fort factor que el suporta.

6. Hi ha una debilitat fonètica, morfològica o semàntica i la solució es troba en la variant més forta socialment, associada al món llatí. Però no són cultismes, són mots patrimonials creats i usats pel poble abans del final d'actuació de la regla de la síncope que s'han transmés de viva veu. Es pot considerar tant popular el factor que ha influït com el factor fonètic del context consonàntic.

El cultisme és diferent, és un mot pres directament del llatí pels il·lustrats que ofereixen al poble, entrat a partir del segle X, i sense que siga analitzat com a regla ni com a variant, sinó com a un lexema complet.

7. Com intente fer sempre en els meus estudis històrics l'explicació assajada per mi, serveix igual, partisca de la teoria de la convivència de llengües que partim, la tradicional o la de Wright.

EMILI CASANOVA
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

REFERÈNCIES

- ALCOVER, Antoni M, i MOLL, F. de B. *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vols. Palma de Mallorca: Moll, 1962-80.
- ALONSO, Dámaso. "Sobre las soluciones peninsulares de los esdrújulos latinos." *Enciclopedia Lingüística Hispánica* I (Suplement). Madrid: CSIC, 1962. 55-59.
- ALVAR, Manuel, MARINER, Sebastià. "Latinismos," *Enciclopedia Lingüística Hispánica* II. Madrid: CSIC, 1959. 3-49.
- ALVAR, Manuel. *Manual de Fonología Histórica del Español*. Madrid, 1989.
- BADIA I MARGARIT, Antoni. "Evolución lingüística interna, I, Gramática." *LRL* 2 (1991): 127-51.
- . "Por una revisión del concepto de cultismo en fonética histórica." *Studia Lingüística in honorem R. Lapesa*, I. Madrid, 1972. 137-152.
- . *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre, 1981.
- BLASCO FERRER, Eduardo. *Grammatica storica del catalano e dei suoi dialetti, con speciale riguardo all'Algherese*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1984.

- BOSQUE, Ignacio. *Diccionario inverso de la lengua española*. Madrid: Gredos, 1992.
- BOURCIEZ, E., BOURCIEZ, J. *Phonétique française*. Paris: Klincksieck, 1974.
- BUSTOS TOVAR, José Jesús de. *Contribución al estudio del cultismo léxico medieval*. Anejos BRAE, Madrid, 1974.
- MEYER-LÜBKE, Wilhem. *Das Katalanische*, trad. cat. per Guillem Calaforra. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1998.
- CANO, Rafael. *El español a través de los tiempos*. Madrid: Arco, 1988.
- CASANOVA, Emili. "Grup fonètic dèbil i préstec: A propòsit dels reflexos de -TICU en català." *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, Universitat de València, 1984. 65-72.
- . "Gramàtica Històrica catalana: Proposta d'un mètode d'estudi." *Caplletra* 6 (1989): 7-20.
- . "L'evolució del sistema palatal català: Una interpretació." *A Sol Post* I (1990): 45-62.
- CLAVERIA, Gloria. *El latinismo en español*. Universitat Autònoma de Barcelona, 1991.
- COROMINES, Joan (amb la col·laboració de J. Gulsoy). *DECat: Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 1980-91.
- . *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, 1974.
- et al. *Onomasticon cataloniae*, Barcelona: Curial, 1994.
- , JOAN-PASCUAL, J. A. *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. 6 vols. Madrid: Gredos, 1980.
- CHAUSSEÉ, François de la. *Noms demi-savants issus de proparoxytons en ancien français*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, 1988.
- DARDEL, Robert. *A la recherche du protoroman*. Tübingen: Max Niemeyer, 1996.
- DUARTE, Carles, ALSINA, Àlex. *Gramàtica Històrica del Català*. 3 vols. Barcelona: Curial, 1984.
- DWORKIN, Steven. "Latín tardío y romance temprano." *Actas del I Congreso de Latín Medieval*, León 1993. Ed. M. Pérez González. León: U de León, 1995. 489-94.
- ERNOUT, A., MEILLET, A. *Dictionnaire étymologique de la Langue Latine*. Paris: Klincksieck, 1967.
- FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, José Ramon. *Gramática Histórica Provenzal*. Oviedo: U de Oviedo, 1985.
- FRADEJAS, José Manuel. *Fonología Histórica del Español*, Madrid: Visor Libros, 1997.
- GARCÍA DE DIEGO, Vicente. *Gramàtica Històrica Española*. Madrid: Gredos, 1981.
- GARCIA VALLE, Adela. *La variación nominal en los orígenes del español*. Madrid: CSIC, 1998.

- GULSOY, Josep. *Estudis de gramàtica històrica*. València: Institut Universitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.
- HARTMAN, Steven Lee. "Spanisch: Evolución Lingüística Interna." *LRL* VI.1 (1992).
- HOLM, Catherine. "Le maintien de la voyelle finale en gallo-roman dans les proparoxytons latins." *Actes del XVIII Congrès de Lingüística Romànica* (1986). Max Niemeyer, 1991, 118-128.
- JORDAN, I., I MANOLIU, M. *Manual de Lingüística Románica*. Madrid: Gredos, 1972.
- KATZ LEVY, Anita. "Contrastive Development in Hispano-Romance of Borrowed Gallo-Romance Suffixes," I, *Romance Philology* 18, 1965, 399-429; II, 20, 1967, 296-320.
- LAFONT, Robert. "Histoire interne de la langue I. Grammaire." *LRL* V2 (1991): 1-18.
- LAUSBERG, Heinrich. *Lingüística Románica*, 2 vols. Madrid: Gredos, 1965.
- LLOYD, Paul. *Del latín al español. I: Fonología y Morfología históricas de la lengua española*. Madrid: Gredos, 1993.
- MALKIEL, Yakov. "Préstamos y cultismos." *RLR* 21 (1957): 1-61.
- . *Etimología*. Madrid: Càtedra, 1993.
- MARTÍ, Joan. *Gramàtica històrica: problemes i mètodes*. València: Universitat de València, 1990.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramon. *Orígenes del Español*. Madrid: Espasa-Calpe, 1980.
- MEYER-LÜBKE, W. *Grammaire des langues romanes*. Vols I i II. C. E. Stechert, 1923.
- MOLL, Francesc de B. *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València, 1991.
- MORAIS BARBOSA, Jorge. "Portugiesisch: Phonetik und Phonemik." *LRL* VI.2 (1994): 130-42.
- MORAN, Josep. "La gramàtica històrica catalana en l'obra de Joan Coromines." *L'obra de Joan Coromines*. Ed. Joan Solà. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, 1999, 107-18.
- . *Treballs de Lingüística històrica catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
- NADAL, Josep M., PRATS, Modest. *Història de la llengua catalana*. Vol. I. Barcelona: Edicions 62, 1982.
- NYROP, Kristoffer. *Grammaire historique de la langue française*. Vols I i III. Paris: Picard, 1936, 16 ed.
- PALMER, L. R. *Introducción al latín*. Barcelona: Ariel, 1984.
- PENNY, Ralph. *Gramàtica Històrica del Español*. Barcelona: Ariel, 1991.
- PENSADO, Carmen. *Cronología relativa del castellano*. Salamanca: U de Salamanca, 1984.

- RASICO, Philip. *Estudis sobre fonologia del català preliterari*. Barcelona: Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982.
- . *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*. Barcelona: Curial, 1993.
- RIGANTI, Elisabetta. *Lessico latino fondamentale*. Bologna: Pàtron Editore, 1989.
- ROHLFS, Gerhard. *Le gascon*, Tübingen: Max Niemeyer, 1970.
- . *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. 3 vols. Torino: Einaudi, 1966.
- RONJAT, Jules. *Grammaire istorique des parlers provençaux*. Toulouse: Privat, 3a ed, 1973.
- RUSSELL-GEBBET, Paul. *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*. Oxford: Dolphin Book, 1965.
- TEKAVČIĆ, Pavao. *Grammatica storica dell'italiano*. 3 vols. Bologna: Il Mulino, 1986.
- VÄÄNÄNEN, Veikko. *Introducción al latín vulgar*. Madrid: Gredos, 1968.
- VVAA. *Historia Limbii Romane*. 2 vols. Acadèmia de Romania, 1965.
- WRIGHT, Roger. *Latín tardío y Romance temprano*. Madrid: Gredos, 1989.

APÈNDIXS

1. He utilitzat en aquest estudi la llista de mots següents tretts a partir del DECat i l'OnCat de Coromines, el DCVB i de les gramàtiques històriques (Si l'exemple està tret del DECat només ho indique amb el número del volum). He tingut present les primeres documentacions del mot. — 2. En la segona llista indique exemples de mots que perden la posttònica en llatí:

I

- àbec*<APICU (Moll, Suplement al REW; hauria d'haver donat *abgue*)
agulladols<AQUATILIS (II,281)
amet<ASINETO (II,42)
albellatge<APILLIAGINE (OnCat 7,140)
aguila<AQUILA (I,80: "descendent mig savi")
allumenar<ALLUMINARE
àmec<AMYDU (I,276)
angel<ANGELE (I,314)
apostol<APOSTOLU (I,348)
ardèvol<ARDIBILI/ARDÚVALON (II,228)
argue<ARGANU
ase<ASINU (I,448)
avellànega<AVELLANICA (OnCat II,452)
àvol<HABILE (I,520)
badívol<derivat de BADAR (I,536)
bàtec
bèrbol, bèrbeu<BERBECE (II,766)
bèrtrol, bertòvol<VERTIBULU (II,774)
bòvol<BALBULU (DCVB II,640)
càldegues<CALIDICARIAS (OnCat 3,187)
calitja<CALIGINE (II,430)
cànem<CANNABIS (II,473)
càpito<CAPITE (I,97). Podria haver donat *capte*, com *dubte*.
capolar<CAULARE
càrcer<CARCERE (II,568)
carmenar<CARMINARE (II,577)
càrrec<CARRICU (II,593)
càvec<CAVICU (II,640), en els primers docs, 986, *chavacho* (Russell, 61)
cèrcol<CIRCULU (I,676: "pronunciació conservadora")
còbeu<CUPIDU
còcera<CULCITRA (II,792)
còdol<COTULU (II,797)

- combregar*<COMUNICARE
cónsol<CONSULE (II,886; "via semiculta")
córrec<CORRUGU (II,951)
cove<COPHINU (II,1028)
crèixens<KRASSIANOS (II,1032)
cúgol<CUBILE (DCVB III,814)
deixuplina<DISCIPLINA
diaca<DIACONU (III,123)
doménec<DOMINICU
eixam<EXAMEN
eixarcolar<CIRCULARE
eixellar<EXILIARE
eixenegar<EXENECARE (V,896)
eixugar<EXSICCARE
engonal<INGUINALE
epistola<ESPISTULA (III,416)
escortegar, escorxar<SCORTICARE
espernegar<EXPERNICARE ('espergar', derivat de *perna* (VI,454)
esplegar<EXPLICARE
estossegar<EXTOSSICARE
estrany<EXTRANEUS
estrijol<STRIGILE (III,806)
esventegar<EXVENTICARE
èvol<EBULU (III,826)
fàbrega<FABRICA (III,839)
farratge<FARRAGINE (III,898)
feréstec<FERUSTICU (III,970)
fistola<FISTULA (III,1046)
flàmola, flàmivol<FLAMMULA (IV,16)
fonèvol<FUNDIBULU (IV,84)
freixe<FRAXINU
frèvol<FLEBILE (IV,203)
gàrgola<derivat de GARGAMELLA (IV,368)
gàrzola<GARDILA (IV,327)
gemegar<GEMICARE
germe<GERMINE (IV,483)
gespet, gespa<CAESPITE (IV,488)
glànola<GLANDULA (V,521)
gòsol<ECOSALE (IV,371)
gràtines<derivat de *grats* (IV,379)
grèvol<ACRIFOLU, *greble* (IV,652)
guíxols<KUÍKSALOS (IV,410)
home<HOMINE
hortolà<HORTULANU (IV, 820)

ídol<IDOLU

imatge<IMAGINE

enclús<INCUDINE

isòvol, *arsèguel*, *estèguel*, *toèvol*, *bèrcol* <derivats del sufix -CALE (II. 229,254,457)

jàsena<arabisme (IV,882)

jóncols<JUNGULOS (IV,471)

jónec/jónega<JUNICA (V,904)

jove<JUVENE (V,910)

jújols<cèltic IALON (IV,484)

llàgrima<LACRIMA (DCVB V,31: "tractament regular en *llàgrema*. El canvi a I és per cultisme i per la tendència en els esdrúixols a I")

llèmena, ant. *llèmens*, <LENDINEM (V,144)

llèmena<LEMINA (OnCat V,61); podria haver donat *llemna* > *llena*/
llembra

llimpa<LIMPIDA (I,181)

llodriguera<LAURICARIA

llúgols<LUCULU (OnCat V,105, *llucle*)

madriguera<MATICARIA

magolar<MACCAROLARE

màncet, *mànega*<MANICA

manyestàvols<MAGNASTÁBULOS (OnCat 182)

marge<MARGINE (V,487)

marxívol, *marcèvol* <MARCIBILE (OnCat V,192)

mastegar<MASTICARE (V,523)

menargues<MANARICAS (OnCat 255)

mençonega<MENTIONICA

messeguer<MESSICARIU

miànegues<LIMINIANICAS (OnCat V,146)

mínvol<MINUUS (V,599). Com *cérvol*, *pàndol*, etc.

módega<MUTUCA (V,715)

monnàber<àrab MUNAWWIR (I,208)

morsicare>MOSSEGAR

mújol<MUGILE (V,829)

núvol<NUBILE (V,989)

òden, *onnaa*<OTENA (VI,15)

olbi<ALBEUS

olèrdola, *olerla* <OLERDULA, (VI,20).

òpol<OPPIDU (OnCat VI,210)

pèsol<PISULU (VI,473: "diminutiu")

pil·lola<PILLULA (VI,542)

pinta<PECTINE VI,545)

plantatge<PLANTAGINE (VI,590)

plàtera<derivat de PLAT (VI,595)

pòbol, poboleda, poblet <POPULETU
poixévol <POSCIBILIS (VI,640)
pòlvera <PULVERE (VI,664)
porgue <PORTEGUE <PORTICU
pòrtol <PORTOLA (I,236).
Pòrtoles <PORTULA/PUÉRTOLAS (OnCat VI,268)
préssec <PERSICU (VI,288)
préstec/prestet <PRAESTITU (VI,801)
pruija <PRURIGINE (VI,838)
púbol <PUPULU, *puble* (VI,286)
puda <PUTIDA (VI,288)
ràbeu <RAPIDU
ranceu, ranci <RANCIDU (VII,90)
règeu <RIGIDU (VII,322)
remugar <RUMICARE
ròbrega, llobregat <RUBRICA (OnCat V,92)
ròdol, redolar <ROTULARE (VII,375)
ròssec < postverbal com *ràfega* i *tràfec* (VII,477)
sègol <SECALE (V,736)
semen <SEMENTE (VII,768)
sérvoles <SILVULAS (OnCat 7,368)
sobranigues <SUPERIANICUS (OnCat V,146)
sòtol <SUBTULU (VIII,116)
sútzeu <SUCIDU (VIII,162)
tàrrega, bàrbera, càrquera <derivats de A posttònica (VII,241)
tèbeu, tebi <TEPIDU (VIII,365)
tentellatge <TINTILIAGINE (VII,261)
tèntol <derivat de TEMPTAR
tèrbol <TURPIDU (VIII,574)
terme <TERMINU (VIII,432)
terràtrèmol <TERRATREMULU
títol, tiillar, retirlat <TITULU (VIII,518)
tófona/tófera <TUFER (VIII,527)
tràfec <TRAFICU (VIII,686)
tràjols <TRAGILE (VII,290), *traylle*, com *batle*
tràmec <TRAMITE
entràmec <INTERAMBDO i creuament amb *càvec*
trèmol <TREMULU
trévol <TRIPHULU (VIII,816)
trúixec <TOXICU (VIII,682)
udolar <ULULARE (VIII,953)
venda <VENDITA (IV, 101)
verdeguer <VERIDICARIU
verge <VIRGINE (IX,163: "fidel a la seua forma catalana")

verme<VERMINE (IX,170)
vimet<VIMENE (IX,285)
vindicatos>VENEGATS (VII,454)
вори<EBOREUS
xàfec (IX,415)
xòrrec (VIII,94)

2

Perden la posttònica en llatí:

almoina<ALEMOSINA
ametla<AMYGDALA
angle<ANGULU
arbre<ARBORE
barbre<BARBARU
barga<BARICA
borla<BURRULA
calabre<CADAVER
camera>CAMBRA
cavalcar<CABALLICARE
cinere>CENDRE
cingla<CINGULA
clergue<CLERICU
cogombre<CUCUMERU
colze<CUBITU
colla<CUPULA
comblar, comolar<CUMULARE
compte<COMPUTU
corgada<CORTICATA (I,114)
cotna<COTINA
colze<CUBITU
cotna<CUTINA
dall<DACULU
delme<DECIMU
dimecres<DIE MERCORIS (III,118)
dit<DIGITUS
domna>DOMINA
donzella<DOMINICELLA
dente<DEBITU
duodeci>DOTZE
enze<INDICE (III,413)
espatla<SPATULA (III,626)
esplugar<PULICARE

esporles<SPORTULAS (I,130)
femna<FEMINA
ficar<FIGICARE
fraula<FRAGULA
furgar<FURICARE
genre<GENERU
honta<HAUNITHA
hoste<HOSPITE
enze<INDICE
lleude<LEVITU
llard<LARIDU
mainada<MANSIONATA
mambla<MAMULA
melga<MEDICA
merma<MINIMA
merla<MERULA
merme<MINIMU
nombre<NUMERU
obte<OBITU
pàdena, pana<PATINA
pleta<PLICITA (VI,611)
porpra<PURPURA (VI,271)
prevere<PRAESBYTERU
pruixme<PROXIMU
puça<PULICE
quinze<QUINDECE
regna<RETINA
romans<ROMANICE
salze<SALICE
sella<SITULA
senda<SEMITA
sorin<SORICE
tèmer/tembre<TIMERE
tòrcer<TORQUERE
tortra, tòrtora<TURTURE (VIII,636).
ungla<UNGULA
vantar-se<VANITARE